

Życie religijne w getcie warszawskim

Halina Postek MGW

Żydzi religijni

Znacząca część przedwojennej społeczności żydowskiej była religijna, a zdecydowana większość utrzymywała tradycyjne zwyczaje i obchodziła najważniejsze żydowskie święta.

Judaizm

Judaizm, inaczej niż chrześcijaństwo, jest religią w której nie ma wielkiej różnicy między sacrum a profanum, w dużym stopniu polegającą na dokładnym wypełnianiu przepisów dotyczących nawet najprostszyc, codziennyc czynności.

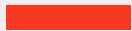

Wojna

Początek wojny

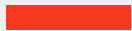
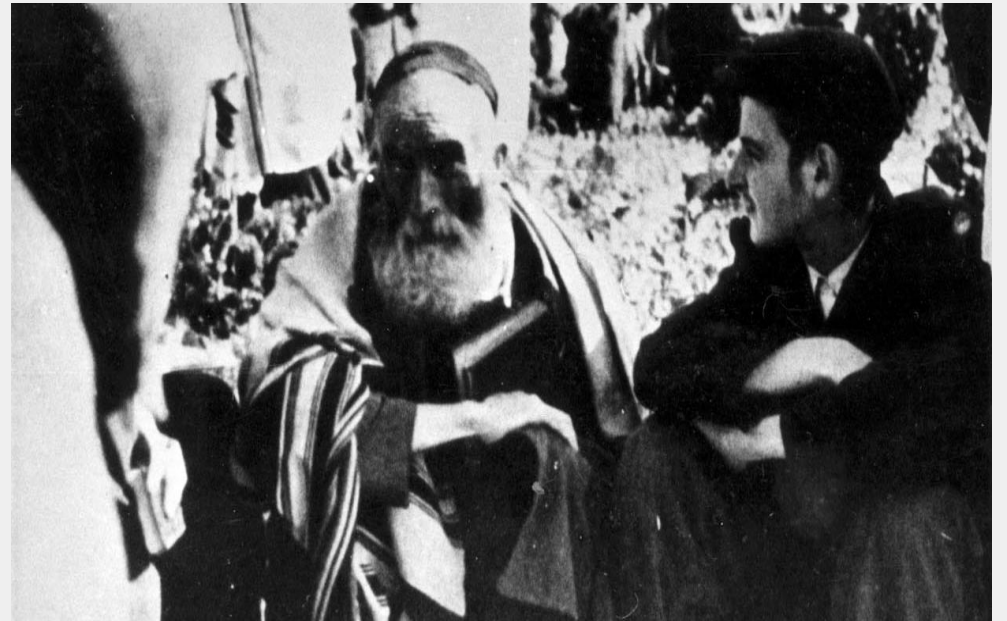
Jednym z głównych celów niemieckich represji była ludność żydowska.

Identyfikacja poprzez ubiór

„Kiedy Niemcy [wkroczyli] do Polski, z początku nie wiedzieli, [...] wskazali im na specyficzny żydowski ubiór. To spowodowało, że bardzo łatwo i szybko tamci mogli zidentyfikować, kto jest Żydem, łapali go na roboty, bili, rabowali i tak samo ze wszystkim.”

[Szymon Huberband, „Z dziejów życia religijnego w okresie wojny”]

Publiczne upokarzanie

Do ulubionych przez Niemców form znęcania się należało obcinanie bród, nierzadko wrywanych ze skórą.

„W ten sposób jednak postępowali nie tylko z dorosłymi Żydami, którzy nosili brody; to samo dotyczyło małych chłopców, którzy nosili pejsy.”

[Szymon Huberband, „Z dziejów życia religijnego w okresie wojny”]

Stosunek Niemców do obiektów kultu i przedmiotów liturgicznych

Pierwsze akty terroru wobec Żydów dotyczyły właśnie ich religii. Palono synagogi, profanowano przedmioty kultu, niszczone Tory.

„Podczas obecnej wojny zniszczono dziesiątki i setki żydowskich ksiąg religijnych, w tym wiele białych kruków, drogocennych rękopisów i bezcennych starych pinkasów.”

[Szymon Huberband, „Z dziejów życia religijnego w okresie wojny”]

Kalendarium

IX.1939 – nakaz otwarcia sklepów w soboty

6.X.1939 – zakaz uboju rytualnego

XII.1939 – zamknięcie mykw

26.I.1940 – zamknięcie synagog i sztabli

Wiosna 1941 – ponowne otwarcie synagog

VIII.1941 – ponowne otwarcie mykw

15.IV.1941 – obowiązek odpoczynku sobotniego

O ile na prowadzenie życia religijnego w kościele katolickim w GG niemieckie władze okupacyjne wyraziły zgodę (mnożąc ograniczenia i zakazy oraz stosując okresowo represje i prześladowania), o tyle stosunek do religii mojżeszowej był od początku odmienny.

Szabat

Szabat

Na początku okupacji wprowadzono nakaz pracy i otwierania sklepów w soboty, co dla religijnych Żydów było pogwałceniem zasad dotyczących szabat.

Evakuierte und Obdachlose
ki 25 (Schulgebäude)
s Lodz, Kalisz, Sierpc
hauer Obdachlose

Morgengebet

Szabat. Nowe zarządzenie

15 kwietnia 1941 roku ukazał się zarządzenie o obowiązku odpoczynku sobotniego. Władze niemieckie powiadomiły gminę, że życzą sobie, by dniem wolnym dla Żydów była sobota, a nie niedziela, tak jak to było pod polską władzą, kiedy obowiązywał niedzielny odpoczynek.

Ukazanie się tego zarządzenia wywołało wielkie rozgoryczenia. Naprawdę religijni Żydzi byli mu przeciwni, bo nie takimi metodami egzekwuje się przestrzeganie szabat.

Kaszrut

Rytualny ubój zwierząt

Znaczny odsetek ludności getta w taki czy inny sposób przestrzegał żydowskich praw i tradycji religijnych dotyczących żywności. Jedną z ich głównych trosk było zdobycie koshernego mięsa przygotowanego zgodnie z halachą, żydowskim prawem religijnym.

Sposoby uzyskiwania koszernego mięsa

Po zamknięciu getta ubój rytualny przeprowadzany w jego granicach, stał się niemożliwy. W ciągu pierwszych kilku tygodni w getcie nadal znajdowało się bydło; w następnych tygodniach przekupowano strażników, by przymykali oczy na przemykanie zwierząt przeznaczonych do uboju. Liczba w ten sposób wprowadzanych zwierząt była jednak znikoma, co skłoniło rzezaków do organizowania uboju rytualnego poza gettem i przemykania samego mięsa. Aby to osiągnąć, ogolonych i przebranych w nieżydowskie stroje szochetów trzeba było wyprowadzić z getta. Rzezak zwykle pozostawał przez około dwa tygodnie poza gettem, w domu, w którym przeprowadzany był ubój.

Tego typu działalność prowadzona była na Pelcowiznie, Ochocie, Bródnie, Malichach i w innych miejscowościach. Mięso było następnie przemycone do getta ciężarówkami usług elektrycznych, gazowych, medycznych i sanitarnych. Strażnicy byli przekupieni, dzięki czemu operacje mogły odbywać się bez przeszkód.

Abraham Hendel o wyprawie po wodę do pieczenia macy

„Może opowiem o tajemniczej i niebezpiecznej nocnej wyprawie, w celu pozyskania mawim szeloni [wodę do pieczenia macy] (...) Odkryto głęboką studnię wody, do której zeszliśmy, schodząc po wielu schodach. Wszyscy byli chętni do udziału w micwie. Rabin z Krimołowa, Piaseczna, Strykowa i rabin z Sosnowca, dwaj bracia rebe z Aleksandrowa, brat rabina radomskiego i wielu innych. Wszyscy przyszli czerpać wodę do macy i śpiewano nawet wersety Hallelu! ”

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

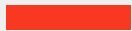
Kuchnie koszerne

Dla religijnych Żydów organizowano kuchnie koszerne.

„W miesiącach szwat-adar roku 1941, w drugiej fazie przesiedleńczej, do getta przybyły nowe grupy uchodźców z miast i miasteczek leżących wokół Warszawy. Było wśród nich znacznie więcej religijnych Żydów niż wśród ludzi z pierwszego przesiedlenia w roku 1940. Liczba chętnych na obiady koszerne zwiększyła się.

Zwołałem więc, w dniu postu przed świętem Purim 1941 roku, specjalną naradę wszystkich kierowników koszernej kuchni, by razem przedyskutować sprawy dotyczące procedury ułatwienia otrzymywania dodatkowych obiadów w kuchni koszernej, jak również ominięcia problemów, z którymi stykają się nowi religijni uchodźcy przy wymianie przydzielonych im legitymacji do kuch niekoszernej na obiady w kuchniach koszernej.”

[Problem koszerności wśród uchodźców w Warszawie, Archiwum Ringelbluma, t.33]

Mykwy

Zamknięcie mykw

Mykwy w Warszawie zostały zamknięte, pod fałszywym pretekstem nieprzestrzegania wymogów higienicznych w grudniu 1939 r. Spowodowało to poważne problemy dla religijnych Żydów.

[zdjęcie przedstawia mykwę przy ulicy Nalewki 19, zamienioną na miejsce pobytu przesiedleńców]

akuierten-Asyl Nalewki 19
(ehem. Bethaus)
warschauer Obdachlose

Wizyta w mykwie

Pomimo zakazu nie zrezygnowano z używania łaźni rytualnych.

„Schodzimy do głębokiej, ciemnej piwnicy. Górne drzwi zamykają się za nami. Poruszamy się w ciemności. Mamy instrukcję, by iść prosto, a potem skierować się w lewo. Podchodzimy do wybitego w murze otworu. Z wielkim trudem przepychamy się przez dziurę. Stajemy na jakimś drewnianym pomości i po udanym skoku znajdujemy się w korytarzu, którym – w końcu – dochodzimy do schodów prowadzących do mykwy.”

[Kalman Huberband, „Marsz do mykwy”]

Ponowne otwarcie mykw

W końcu, w sierpniu 1941 wydano pozwolenie na legalne otwarcie mykw. Otwarto 5 łaźni rytualnych: przy ulicach: Grzybowskiej 14, Grzybowskiej 1, Dzielnej 38, Smoczej 22} i Franciszkańskiej 26.

Tylko trzy z nich udało się utrzymać.

[zdjęcie pochodzi z niemieckiego filmu propagandowego]

Synagogi i sztible

Zakaz zbiorowych nabożeństw

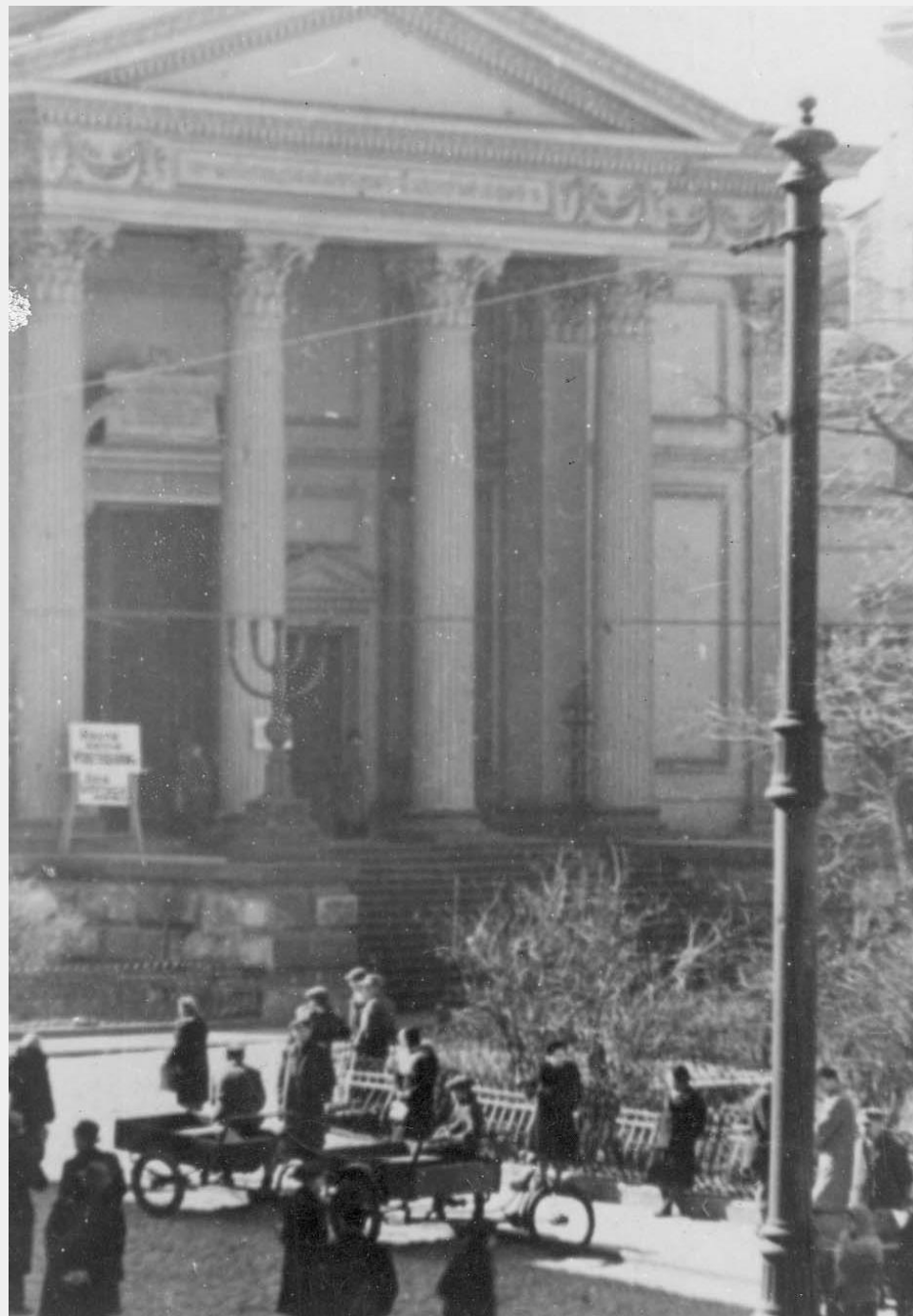
Zdjęcie przedstawia numer „Gazety Żydowskiej” z przypomnieniem o zakazie organizowania i udziału w zbiorowych nabożeństwach.

Zamknięcie synagog i sztabli

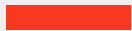
„Synagogi są zamknięte, ale na każdym dziedzińcu odbywa się nabożeństwo świąteczne, a kantorzy słodkimi głosami śpiewają modlitwy i hymny.”

[A. Kaplan, Scroll of Agony]

Z relacji Emanuela Ringelbluma

„W Warszawie było 600 tajnych domów modlitwy i ok. 1500 nielegalnych grup modlitewnych w domach prywatnych, warsztatach i domach rabinów.”

Relacja Hillela Seidmana

„Niezwykły widok, który się roztacza przede mną, przypomina mi historie o tannaitach studiujących się w jaskiniach (ukrywających się przed rzymskimi wojskiem) lub marranach (w czasie prześladowań przez Inkwizycję na półwyspie Iberyjskim) potajemnie praktykujący judaizm.”

Relacja Abrahama Hendla

„Głosy studiujących Torę w getcie nigdy nie ustały, a ja osobiście utrzymywałem bliski kontakt z podziemnymi grupami uczniów. Mój dobry przyjaciel, niezapomniany rabin Zisza Freidman, pomógł mi te kontakty utrzymać.

Pewnego razu, w erew Pesach 1941 r., wysłałem swojego młodszego brata, Jehonosona, który został później zamordowany, aby zabrał kimche depischa [ofiara zbierana przed świętem Paschy na rzecz najuboższych] do rabinów getta. Powiedział mi, że na każdym rogu spotykał grupy Żydów studiujących Torę i potajemnie praktykujących swoją religię”.

Ponowne otwarcie

Wiosną 1941 r. ponownie uruchomiono domy modlitwy. W czerwcu nastąpiło uroczyste otwarcie Głównej Synagogi na Tłomackiem, na które przybył Adam Czerniaków w asyście najbliższych współpracowników: B. Zabłudowskiego i M. Lichtenbauma.

We wrześniu 1941 r. uruchomiono dwie dalsze synagogi: „Moriah” przy ul. Dzielnej 7 i Nożyka przy ul. Twardej 6258 .

Cykl życia

Brit mila

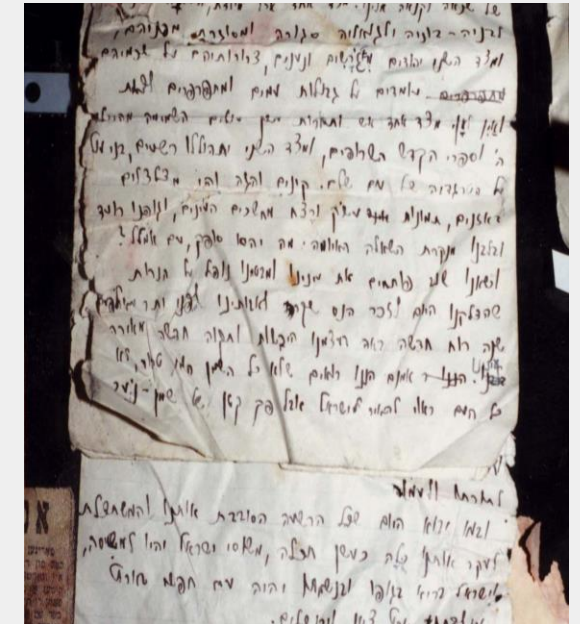
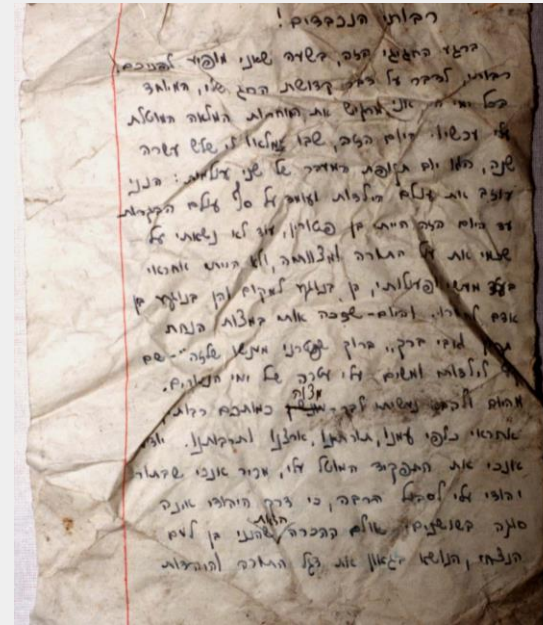
„Pewnego razu, w środku zimy 1942/43 r., zwrócił się do mnie Rebe, abym poszedł z nim przeprowadzić tajną brit mila w jednym z domów w pobliżu granicy getta.”

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

Bar micwa

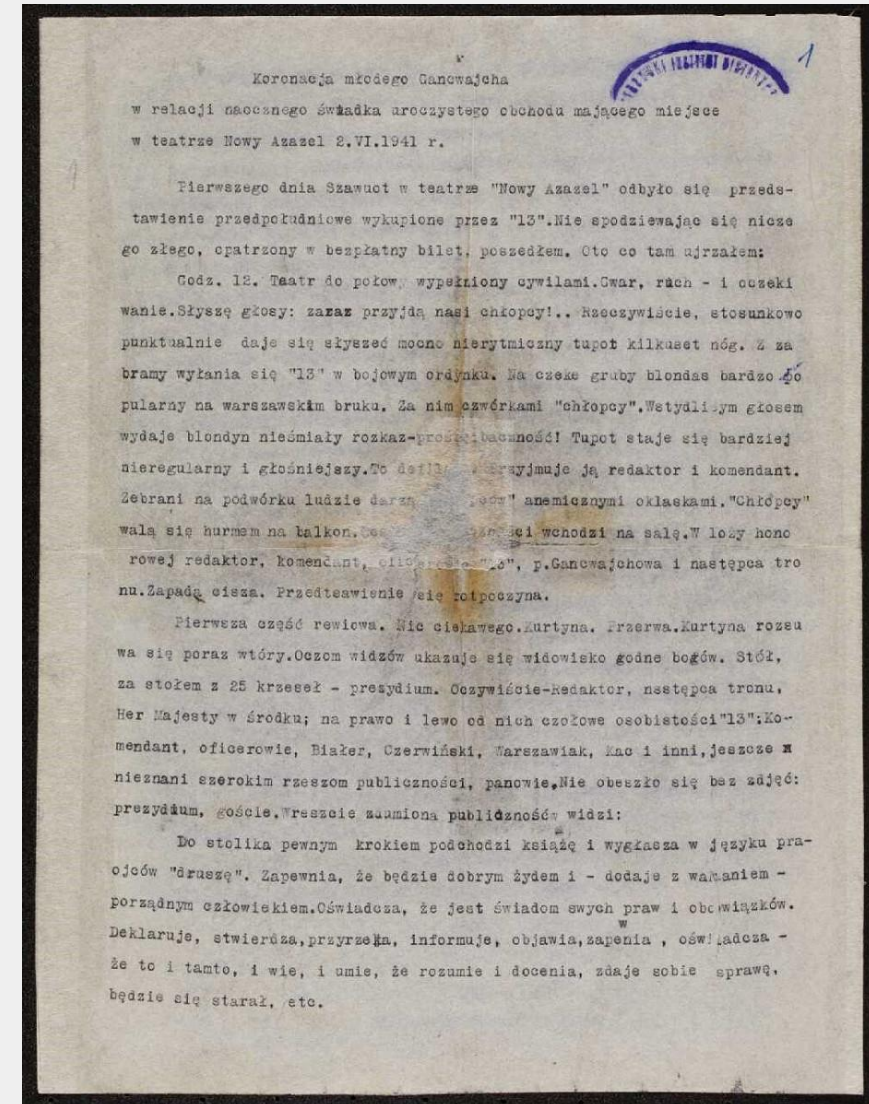
Zdjęcie przedstawia tekst dwar Tora, przygotowanej na bar micwę Eli Melchiora, znaleziona w mieszkaniu przy ulicy Twardej 6.

Bar micwa syna Abrahama Gancwajcha

Najbardziej znaną ceremonią bar micwy odbywającą się w warszawskim getcie była bar micwa syna Abrahama Gancwajcha, kierownika Urzędu do Spraw Walki z Lichwą i Spekulacją – osławionej „13”.

Na zdjęciu – relacja z tego wydarzenia

Śluby. Relacja Szymona Huberbanda

„W ogóle zawieranie małżeństw stało się w [czasie] wojny zjawiskiem masowym.”

„Szczególnie dużo ślubów odbywało się w czasie przesiedlenia do getta.”

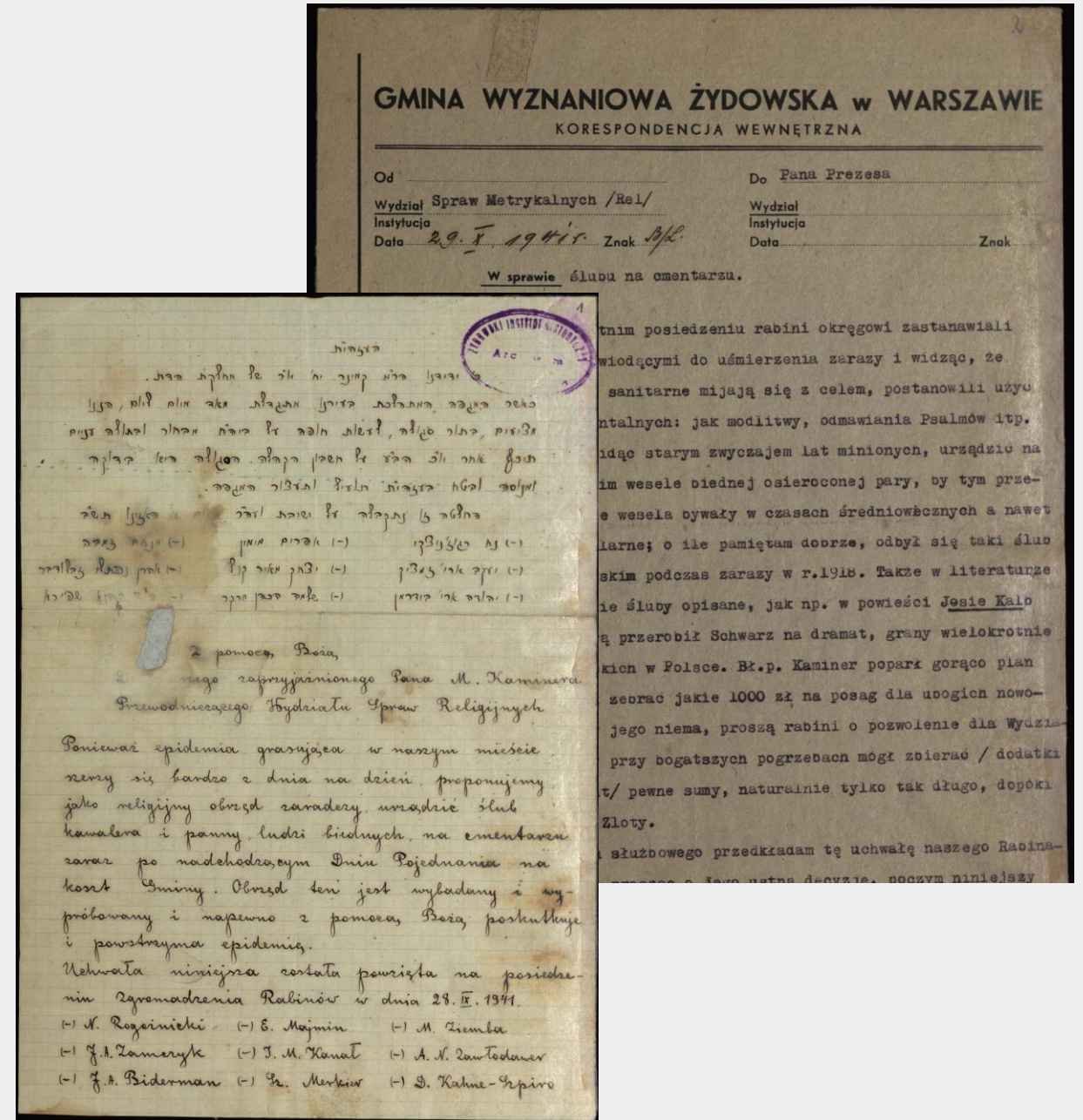
[na zdjęciu ślub Rebeki Łatowicz, 9 listopada 1941]

Czarne wesele (szwarce chasuna)

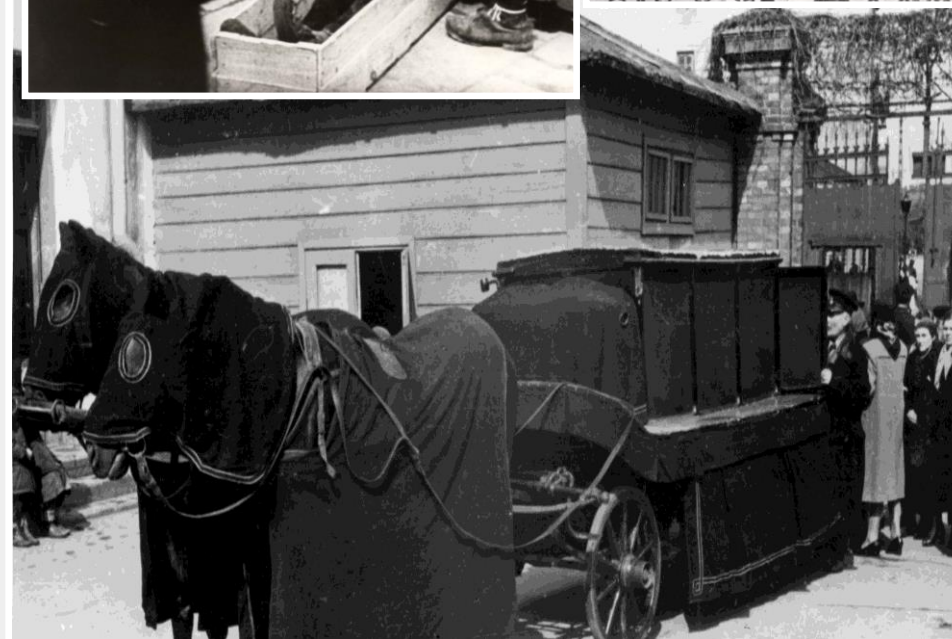
Podczas trwającej w getcie epidemii tyfusu pojawił się pomysł przeprowadzenia ceremonii zaślubin pary sierot na cmentarzu.

Wspomina Adam Czerniaków: „Otrzymałem od rabinów następującą propozycję: Ponieważ epidemia szaleje w naszym mieście z dnia na dzień, proponujemy zorganizować na koszt publiczny jako przebłagalny obrzęd religijny na cmentarzu, ceremonię zaślubin między kawalerem a starą panną, obaj biedni ludzie, zaraz po zbliżającym się Jom Kippur. Obrzęd ten został zbadany i przetestowany i z Bożą pomocą z pewnością skutecznie powstrzyma epidemię. Uchwała została podjęta na posiedzeniu rady rabinackiej w dniu 28 września 1941 r. ”

Pochówek zmarłych

Sfilmowano pogrzeb żydowski. W okresie getta, a zwłaszcza w roku 1942 wszystkie pogrzeby żydowskie odbywały się w ten sposób, że po nieboszczyka zajeżdżał karawan zbiorowy, t.j. duża skrzynia, podzielona na dwa piętra i do każdego z nich wsuwano po 3-4 mary. Jeśli pogrzeb był indywidualny skrzynia była przeważnie ciągniona przez człowieka. Niemcy zainscenizowali inny pogrzeb. Karawan przybrano kwiatami, ciągnęły go dwa pięknie przystrojone konie, a rabin, odświętnie ubrany prowadził kondukt. Pogrzebu takiego getto wogóle nie znało. Jasnym było, że filmowanie takie jest tendencyjne.

Bractwo Pogrzebowe

„Przewodniczącym Wydziału Spraw Religijnych i Cmentarnego Rady Żydowskiej był Meszułem Kaminer, a po jego śmierci (18 X 1941 r.) aż do powstania w getcie - Zygmunt Hurwicz. Przy Wydziale istniało Bractwo Pogrzebowe (Chewre Kadisze), którego członkowie ochotniczo spełniali czynności przy zmarłych (mycie itd.) Bractwu patronował Abraham Mordechaj Rogowy.

W kwietniu 1942 r. grupa rabinów utworzyła Patronat Opieki nad Zwłokami Ubogich Żydów.”

[Ruta Sakowska, Ludzie z dzielnicy zamkniętej]

„Czynności sanitarno-porządkowe”

„Wobec olbrzymiej śmiertelności w getcie pogrzeby z nielicznymi wyjątkami - gdy umierali ludzie zamożni - utraciły swój charakter uroczystego aktu religijnego, przeistaczając się w czynność sanitarno-porządkową, przekazaną firmie prywatnej Motela Pinkiertha. Ludzie Pinkiertha zbierali nad ranem ciała zmarłych wynoszonych nocą cichaczem na ulicę. Chowano ich bezimiennie w zbiorowych mogiłach na cmentarzu żydowskim przy ul. Gęsiej i sąsiadującym z nim boisku „Skry”.”

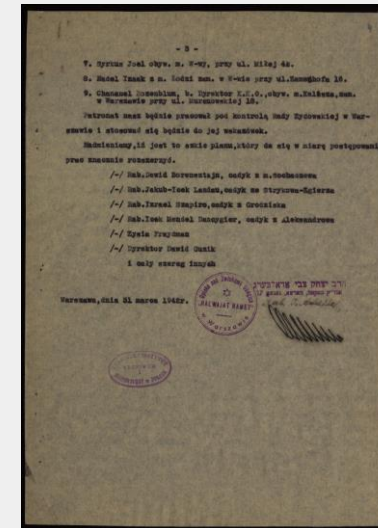
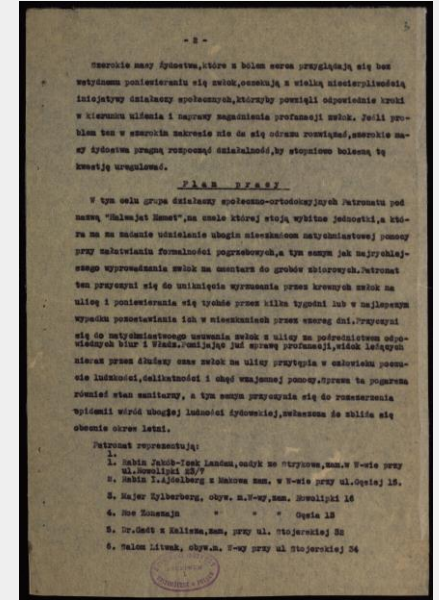
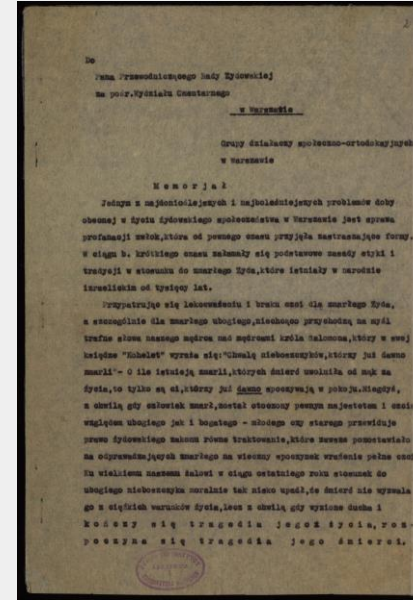
[Ruta Sakowska, Ludzie z dzielnicy zamkniętej]

Bundesarchiv, Bild 1011-134-0783-08
Foto: Knobloch, Ludwig | 25. Mai 1941

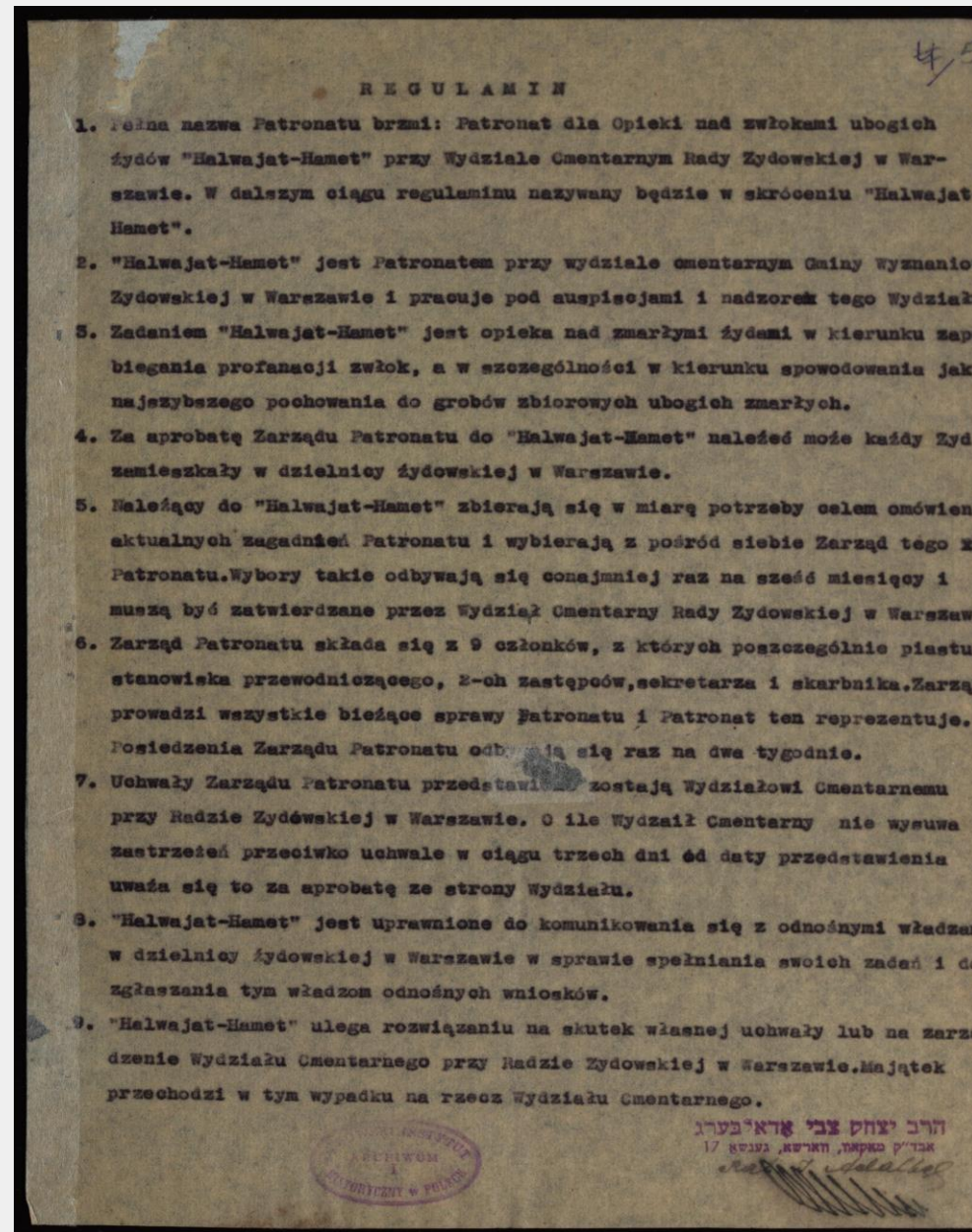
Memoriał

„Jednym z najdonioślejszych i najboleśniejszych problemów doby obecnej jest sprawa profanacji zwłok, która od pewnego czasu przyjęła zastraszające formy, w ciągu b. krótkiego czasu załamały się podstawowe zasady etyki i tradycji w stosunku do zmarłego Żyda, które istniały w narodzie izraelickim od tysięcy lat.”

Regulamin Patronatu nad zwłokami ubogich Żydów

„Zadaniem „Halwajat – Hemet” jest opieka nad zmarłymi żydami w kierunku zapobiegania profanacji zwłok, a w szczególności w kierunku spowodowania jak najszybszego pochowania do grobów zbiorowych ubogich zmarłych.”

Cmentarz przy ulicy Okopowej

Święta

Z relacji dotyczących
obchodów kolejnych świąt
w getcie warszawskim
wybrane zostały opisujące:

Chanukę 1940

Pesach 1941

Sukot 1941

Szawuot 1942

Jom Kipur 1942

Sukot 1942

Pesach 1943

Chanuka 1940

„Chanuka w getcie. Nigdy wcześniej w żydowskiej Warszawie nie było tylu obchodów święta Chanuki, jak w roku wybudowania murów. Ale z powodu miecza, który unosi się nad naszymi głowami, obchody nie odbywają się wśród świątecznych tłumów, publicznie okazujących swoją radość.”

[Z dziennika Chaima Kaplana]

Pesach 1941

„Święto „czasu wolności”
przypomniało nam o naszym ciągłym
wygnaniu. Jediną nowiną, jaką
przyniósł mi Pesach roku 1941 jest
wiadomość o śmierci głodowej!”

[ARG I 491]

Sukot 1941

„Jesienią 1941 r. Eli Sternbuch i rabin Szaul Weingort ze Szwajcarii wysłali do getta trzy zestawy lulawu i etrogu na Sukot, z których jeden otrzymał mój dziadek. (Inny został wysłany do rabina dr. Jechiela Weinberga).

Kolejki ludzi czekających na możliwość odmówienia błogosławieństwa z użyciem lulawu i etroga były dłuższe niż kolejki po wodę. Ludzie zachowywali się tak, jakby poza gettem istniała przyszłość...”

[Gutta Sternbuch, Memories of the Vanished Word]

Szawuot 1942

„Przez całą noc, zamiast prowadzić całonocne studia ksiąg świętych, zajmowaliśmy się gadaniem, dyskutowaniem o Żydach i żydowskości, o sytuacji Żydów i dlaczego na nasz naród spada tyle cierpienia.(...)”

[Szymon Huberband, Z dziejów życia religijnego w okresie wojny]

Jom Kipur 1942

„Wszystkie zakłady i warsztaty organizują wspólne modlitwy, których uczestnicy modlą się ze złamanymi sercami i wielkim oddaniem. W jednym z szopów (warsztatów) modły poprowadził słynny chazan Gerszon Sirota.”

[Hillel Seidman, The Warsaw Ghetto Diaries]

Sukot 1942

„Pamiętam Sukkos 1942 r. Pomimo skrajnego niebezpieczeństwa Raw Menachem (Ziemba) rozbił dach swojego mieszkania, aby zbudować prymitywną sukę. Mimo, że była mała, przeszły przez nią tysiące ludzi. W erew Sukot otrzymałem trzy etrogi ze Szwajcarii. Naturalnie wszystkie zaniósłem prosto do Raw Menachema Ziemby (później przesałem jeden do warsztatu R. Abrahama Hendla, a trzeci do R. Berela Gefena do warsztatu przy ulicy Niskiej 64).

Raw Menachem bardzo się ucieszył z etrogu, a do modlitwy dołączyli dwaj pozostali rabini, Raw Szimszon Sztokhammer i Raw Dawid Szapira. Natychmiast rozeszła się wiadomość i setki chasydów i bachurimów z jesziwy przekradały się po strychach, tunelach i piwnicach, aby wykonać cenną micwę.”

[Hillel Seidman, The Warsaw Ghetto Diaries]

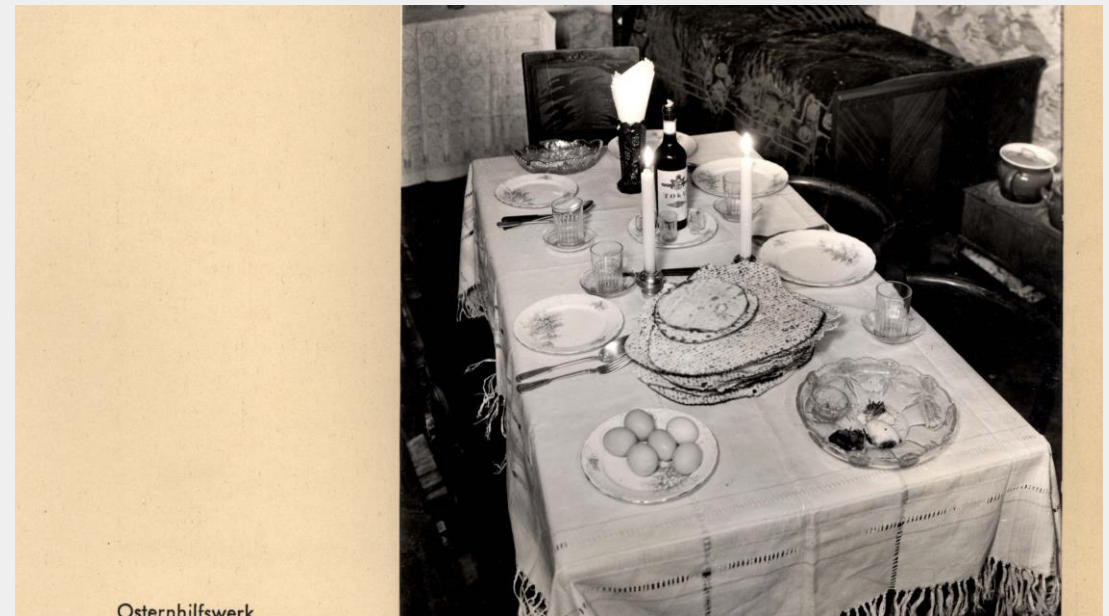
Pesach 1943

„W getcie warszawskim ... wydarzyła się rzecz niezwykła. Polscy Żydzi, głodni, zniewoleni, uwięzieni, wiedząc, że ich dni są policzone, stawili Niemcom opór nie tylko fizyczny, ale co ważniejsze, duchowy.

Choć prawie wszyscy z nich stracili rodziny i przez lata znosić musieli tortury i poniżenie, zajęli się organizacją i obchodem święta Pesach.

Kto by myślał w takich okolicznościach o „święcie”?”

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

Osternhilfswerk

Pesach 1943

„W Pesach rozpoczęły się walki. Do getta weszli Niemcy i napotkali opór żydowskich grup bojowych. Tego wieczoru, pierwszej nocy Pesach, rabin Ziemba opuścił swój bunkier i zorganizował w swoim mieszkaniu tradycyjny posiłek sederowy, podobnie jak wielu innych Żydów w getcie.

Chociaż wielu Żydów nie przestrzegało zasad religijnych, byli tacy, którzy uczestniczyli w odwiecznej ceremonii Pesach jako symbolu ich żydowskiej tożsamości.

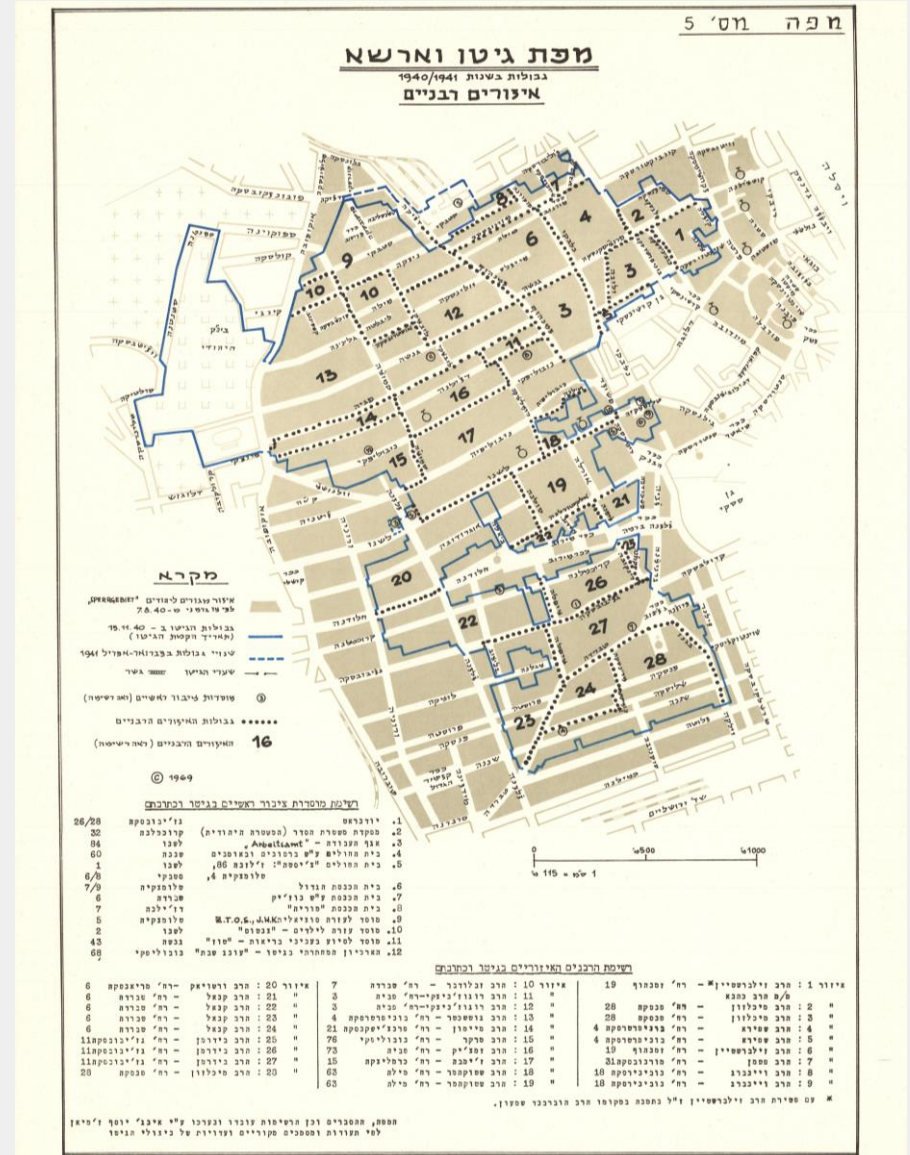
Na przekór Niemcom religijni Żydzi wołali do Boga: „nadal jesteśmy z Tobą!” Osoby niereligijne wołały do świata: „nadal mamy naszą godność”. Ciało można zniszczyć, ale ducha nie.”

[Rubin Feldszuh]

Rabini

Mapa przedstawiająca okręgi bóżnicze

Imienny wykaz rabinów przebywających w getcie

Wykaz zamieszczony w Archiwum Ringelbluma

312.Ring. II/210. Mf. ŻIH – 798; USHMM – 53.

b.d., Warszawa-getto.

NN., Wykaz imienny rabinów przebywających w getcie warszawskim.

Imię i nazwisko, funkcja, miejsce pochodzenia i inne inf.

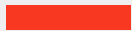
Opis: oryg. lub odpis (rkps – dwa charakterystyki pisma, atrament), odpis (mps), j.hebr., 157x198, 223x265, 208x298 mm, k. 7, s. 9.
Między odpisem a oryginałem występują niewielkie różnice, także odpis (129) zawiera o trzy nazwiska więcej od oryg. (126).
Zob. *Archiwum Ringelbluma*, s. 122 (regist).

Index: Alter Mosze Becalel, Góra Kalwaria, Alter Mendel, Kalisz, prezes Zw. Rabinów w Polsce, Alter Meir, syn rabina z Góry Kalwarii, Warszawa, Alter Abraham Mordechaj, Żychlin, zamordowany wraz z żoną, Ajbeszyc Jakub, Zgierz, Adalberg Icchak Hirs, Maków, Ajbeszyc Jehonan, Warszawa, Albek Icchak, Warszawa, Ajger Szlomo, Lublin, Albersztajn Icchak, Bielsk, Beer Dawid, Ozorków, wiceprezes Zw. Rabinów w Polsce, Borsztajn Israel, Płońsk, Blaksztajn Berisz, Sobota, Borsztajn Abraham, Kutno, Blomberg Bencyjon, Dobrzyń, Biderman Lejb, Warszawa, członek Rabinatu, Blumenfeld Jechiel Meir, Warszawa, nauczyciel jesiwy Tachkemoni, Biderman Icchak Dawid, Warszawa, Biderman, Warszawa, Glikson Hirs, kierownik jesiwy Torat Chaim, Warszawa, Gutbror, Nowy Dwór, zięć Gaona Chaima z Brzeźcia, Grinberg Mosze, Ostrołęka, Gibersztajn Mosze, Lomianki, Gezundhaj Jakub, Warszawa, wnuk rabina z Warszawy, sekretarz Związku Rabinów w Polsce, Dancygier Icchak Mendel, Aleksandrów, Dancygier Abraham Chaim, Aleksandrów, Dancygier Israel, syn rabina, Aleksandrów, Gelenter Josef, Skierniewice, Horwic Chaim Eliezer, Bełchatów, Horwic Zelman, Wieluń, Horwic Icchak, Sanok, Huberband Szymon, Warszawa, członek Rabinatu, Hajman Meir, Warszawa, Hochglober Josef, Warszawa, Ćmielów, Hochglober Szlome, Warszawa, Herc Mendel, Nowogródek, Warszawa, Herc Melech Pinkas, Krzepice, Hoffer Mendel, kierownik jesiwy, Warszawa, Warszawiak Pinchas, Warszawa, członek Rabinatu, Wajngarten Szlome, Warszawa, Wajnberg Abraham, Warszawa, członek Rabinatu, Weltfroid Szlome, Tomaszów, Żychliński Sidi, Stryków, Zawłodawer Aaron Naftali, Warszawa, członek Rabinatu, Ziemia Eliezer, Wołomin, Zamszyk Jakub, Warszawa, członek Rabinatu, Tob (Tow) Menachem Dawid, Kazimierz, Praga, zmarł w drodze, Tob (Tow) Jakub Naftali, Nowy Dwór, Zwoleń, Tob (Tow) Szmuel Icchak, Zwoleń, Tob (Tow) Jakub, Legionowo, Tob (Tow) Dawid, Wołomin, Tob (Tow) Mosze Lejb, Kazimierz, Jakubowicz Jechiel Mosze, Warszawa, Kac Icchak, Warszawa, Morgensztern Jakub Arie, Radzymin, Morgensztern Josef, Serock, Morgensztern Elimelech, Mszczonów, Michelson Hersz Jechezkiel,

Warszawa, członek Rabinatu, Majmin Efraim, Warszawa, członek Rabinatu, Merker Szlomo, Warszawa, członek Rabinatu, Morgensztern Meir, Warszawa, Mendelsohn Jakir, Warszawa, Nutkiewicz Natan Nata, Rypin, Nofjeld Reuwen Lejb, Nowy Dwór, sekretarz Związku Rabinów w Polsce, Nofjeld Berisz, Raciąg, Natan Mosze, Nadarzyn, Nombreg Hirs Dawid, Zacisz (?), Srebrnik Icchak, Zakroczym, Srebrnik Mosze, Brodnica, Srebrnik Josef Hirs, Golub, Zakroczym, Związek Rabinów, Elberg Abraham Natan, Błaszki, Fisz Josef Aszer, Stryków, rabin z Kocka, Frydman Szamaj, Kraków, Finkel Mosze, Mir, syn kierownika jesiwy, Frydlin Hirs, Bliśkowiec (?), Warszawa, Fettman Eli, Warszawa, członek Rabinatu, Fajgenbojm Iser, Warszawa, Cukerkorn Jehosua Mordechaj, Lipno, Cuker Jerucham Fisz, Piątków, Celniker Aaron, Warszawa, Cukert Jakub Dawid, Warszawa, Kohn Szlomo Lejb, Zgierz, Kalisz Jeremiasz, Lowicz, Karlin Aaron, Stolin, Kalisz Jeremiasz, Opole, Klejn Mosze Perce, Kolo, Król Mordechaj Nusyn, Łódź, członek Rabinatu, Kanał Icchak Meir, Warszawa, Błaszki, członek Związku Rabinów w Polsce, Kolbe Abraham, Lubicz, Kolbe Efraim, Warszawa, Klejner Dawid, Warszawa, Kestenberg Chaim, Wawer, Kac Natan Dawid, Warszawa, Rotszylid Mosze, Biezuń, Rabinowicz Mordechaj Samuel, Białobrzegi, Rubinsztein Elimelech, Nasielsk, Rabinowicz Chanoch Hirs, Radomsko, zabity z żoną w domu, Rabinowicz Dawid Mosze, Radomsko, zabity z żoną w domu, kierownik jesiwy, Rogoźnicki Noach, Warszawa, członek Rabinatu, Rabinowicz Jakub, Węgrów, Rozenfeld Berisz, Warszawa, Rottenberg, Brody, Pabianice, Rotfeld Mordechaj, Kutno, Kolo, Szpiro Izrael, Grodzisk, Szpiro Elimelech, Grodzisk, Szpiro Elimelech, Koźnice, Szpiro Fisz, Błonie, Szmukler Mendel, Grójec, Sztierling Jezajasz, Warszawa, zamordowany, Szpiro Natan, Błędów, Szpiro Szalom, Łódź, Szczedrowicki Icchak, Skierniewice, Szewergold Jakub, Warszawa, Kryszek Lipman Hirs, , Nowe Miasto, Kluboński (Klubownicki), Drobin, Rabinowicz Hirs Mendel, Szydłowice, Rabinowicz Mosze, Kofskie, Różany Josef, Grochów, Różany Eliezer, Okuniew, Twerski Nahum, Złotopol, Turzysk, Morgensztern Icchak, Łomazy, Morgensztern Menachem Mendel, Łuków, zięć Geona i Józefa, Dembiński Eliezer, Maków, wnuk rabina z Aleksandrowa, Rozenewaj, Jeżowice, Lerner Szalom Mordechaj, Działoszyn, Askenazy Jakub, Kotokolin (?), Gelerter Josef, Skepe, Lewi Lipman, Iława, Morgensztern Jakub Arie, Radzymin, Wyszków, Michelson Jechezkiel Cwi, Turzysk, Kolbe Baruch, Lubicz, Frajdenrejch Alter Eliezer, Warszawa, Ekhojz Hirs, Warszawa, Nisenbojm Icchak, Warszawa

Rabini. Działalność

- Sądy rabinackie
- Responsa rabinackie

Rabinat

W sierpniu 1941 r. przy Radzie Żydowskiej zostały reaktywowane Wydział Spraw Religijnych i Rabinat. Członkami warszawskiego Rabinatu zostali Jecheskiel Hirsz Michelson; Icchak Meir Kanał; Noach Rogoźnicki; Abraham Wajnberg; Dawid Szapiro, Szymon Sztokhammer, Menachem Ziemba; po śmierci rabina okręgowego Jakuba Majera Bidermana, jednego z czołowych rabinów przedwojennej Gminy, jego funkcję objął syn, Lejb Biderman; członkiem Rabinatu został też w początku 1942 r. rabin Szymon Huberband, jeden ze współpracowników Emanuela Ringelbluma w konspiracyjnym Archiwum Getta. Większość rabinów i cadyków należała do ortodoksyjnej partii Agudas Israel. Znaczącą rolę w życiu społecznym getta odegrał też przywódca religijno-syjonistycznej partii Mizrachi, rabin Icchak Nissenbaum

Większość rabinów i cadyków należała do ortodoksyjnej partii Agudas Israel. Znaczącą rolę w życiu społecznym getta odegrał też przywódca religijno-syjonistycznej partii Mizrachi, rabin Icchak Nissenbaum.

[Ruta Sakowska, Ludzie z dzielnicy zamkniętej]

ŻSS

Nieformalny nurt życia religijnego rozwijał się pod osłoną instytucji opiekuńczych (ŻSS). Przy ogniwach pomocy społecznej utworzono Sektor Religijny pod kierunkiem rabina Szymona Huberbanda. Kontrolę posiłków w specjalnych rytualnych kuchniach ludowych sprawował rabin Josef Galernter ze Skempego.

Doniosłą rolę w akcji pomocy dla uchodźców i przesiedleńców odegrał rabin Natan Note Nutkiewicz, działacz syjonistyczny, delegat Ziomkostwa z Rypina. Łącznikiem między Rabinatem a ŻSS był rabin Szymon Sztokhammer.

[Ruta Sakowska, Ludzie z dzielnicy zamkniętej]

Abraham Hendel

Jednym z kierowników kompleksu warsztatów Shultza przy Nowolipie 44-46 był były właściciel Abraham Hendel (1894-1973). Hendel, chasyd, zwolennik rabina z Sokołowa, przed wojną był hurtownikiem skór, właścicielem między innymi, fabryki obuwia. Podczas okupacją niemiecki przemysłowiec Fritz Shultz, który przejął fabrykę, pozostawił Hendla jako zarządcę firmy.

[na zdjęciu wejście do z szopu Schultza]

Szop rabinów

„Dzięki prowadzącemu fabrykę Abrahamowi Hendelowi można było tam zatrudnić się religijnym Żydom, podczas gdy w innych warsztatach było to trudne, jeśli nie niemożliwe. Dlatego wszyscy ortodoksyjni Żydzi biegną do Hendla.”

[Miriam Apfelbaum, Dwie flagi]

Rabini zatrudnieni w szopie Schultza

- Rabin Arie Cwi Frumer, rabin z Kozięłowów i dziekan jesziwy Chachmej Lublin.
- Rebe z Piaseczna, rabin Kalonimous Kalman Szapiro.
- Rebe z Sokołowa, rabin Binjamin Morgenstern.
- Aleksander Rebe, rabin Icchak Menachem Danziger.
- Rabin Mosze Becalel Alter, brat Gerer Rebe (nazywany jego następcą).
- Rabin Menachem Mendel Alter z Pabianic-Kalisza.

Rebe z Kromołowa, rabin Nosson Nochum Rabinowicz.

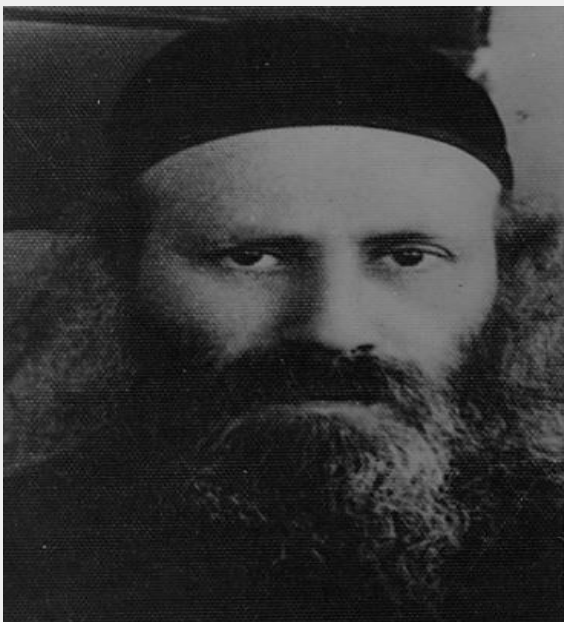
Rebe ze Strykowa, rabin Jakow Icchak Dan Landau.

Rabin z Sosnowca Dawid Halberstam.

Rebe z Radomska, rabin Szlomo Chanoch HaKohen Rabinowicz

Rebe z Sochaczewa, rabin Dawid Bornstein

Rabin Kalonimus
Kalman Szapira i rabin
Arie Cwi Frumer

Kidusz haSzem

Kidusz haszem – poświęcenie życia dla uświęcenia imienia Boga.

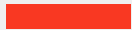
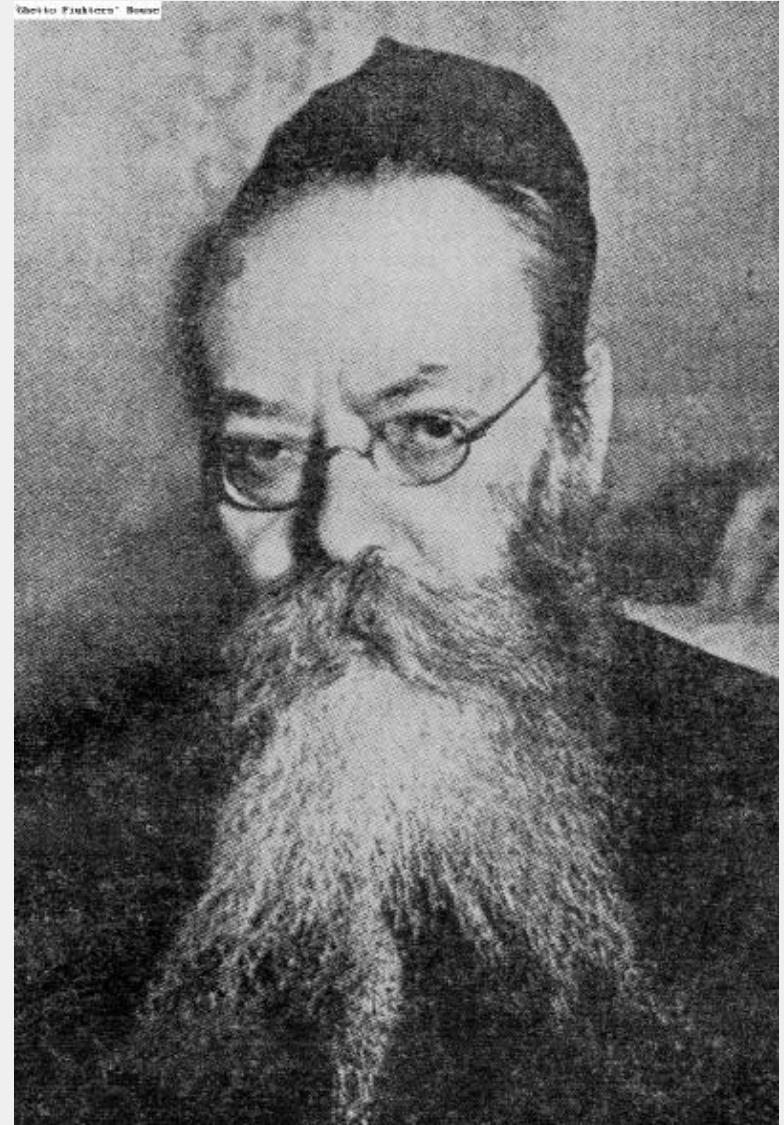
„Rebe odmówił zejścia na dół i został zamordowany na miejscu, „al kidusz haSzem”.

„Według tego co mówią zaraz przed smutną podróżą do Trebłinki z wielką radością odmówił modlitwę maariw i powiedział, że każde powiedzenie ludowe ma swoją podstawę. Mówi się wśród prostych ludzi „przykazanie śmierci”, to znaczy, że śmierć również może być micwą, przykazaniem Stwórcy, wypełnianym z radością.”

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

Kidusz haChaim

Rabbi Izaak Nissenbaum oznajmił w getcie warszawskim: „Obecnie nadszedł czas Uświęcenia Życia (kidusz haChaim), nie zaś Uświęcenia Imienia (kidusz haSzem) poprzez śmierć. Niegdyś, gdy nasi wrogowie chcieli naszych dusz, Żydzi udręczali swe ciała dla kidusz haSzem. Dziś, gdy wróg pragnie ciał, obowiązkiem Żyda jest samoobrona, ratowanie własnego życia.”

Stanowisko rabina Ziemby

„Na spotkaniu warszawskich przywódców żydowskich w styczniu 1943 r. rabin Ziemba oświadczył. Że tradycyjne męczeństwo w obliczu prześladowań nie jest już właściwą odpowiedzią. Twierdził, że „uświęcenie imienia Bożego” musi objawiać się w oporze wobec wroga. „Obecnie” – powiedział Ziemba przywódcom getta – „stajemy przed arcywrogiem, którego niezrównana bezwzględność i żądza totalnej zagłady nie znają granic. Halacha wymaga, abyśmy walczyli i stawiali opór do samego końca z niezrównaną determinacją i męstwem w imię uświęcenia Boskiego Imienia.”

Rabini na Umschlagplatz

„Deportacje z
Umszlagplatz trwały
bardzo długo.”

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the
Warsaw ghetto]

Rabini wywiezieni do Treblinki

„Wcześniej byli tu [w szopie Schulza] także Rabin Mosze Becalel (brat Gerer Rebe), Reb Meir Alter (pierworodny syn Gerer Rebe), Rabin Bunim Lewin z Łodzi i Rabin Cwi Gur-Arie z synami. Wszyscy oni zostali już deportowani do Treblinki.”

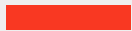
„W szopie pracował niejaki Leon Cohen, który uciekł z Katowic, syn rabina Jossela Cohena i zięć Rava z Pressburga. Został schwytany i przewieziony do siedziby gestapo w Warszawie. Zadano mu tylko jedno pytanie: „Gdzie w getcie mieszkają rabini?” ... Nadal chcieli ich prześladować, mimo że przygotowali już wagony do transportu dla całego getta.” ””

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

Rabin Szlomo Chanoch Hakohen

„Rebe z Radomska był jednocześnie znawcą Tory i jednym z najbogatszych Żydów w Polsce.”

[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

Rabin Mosze Becalel Alter

„Został zabrany przez Niemców na Umschlag w tym samym tygodniu i wydostał się stamtąd jako zmarły dzięki Pinkiertowi. Dwa dni później, 8 dnia miesiąca elul, został zabrany po raz drugi, tym razem przez żydowskich morderców, którzy namówili go, aby jedynie zszedł na dziedziniec, a zaraz zostanie uwolniony. Natychmiast przetransportowano go do wagonu razem z rebem aleksandrowskim.”

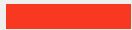
[AR, t.33]

Rabin Icchak Menachem Danziger

„Aleksander Rebe... Pobiegłem na Umslagplatz. Moje oczy napotkały oczy tego cadyka. Było to w Elul 1942, w piątek około dwa tygodnie przed Rosz ha-Szana. Próbowałem usunąć Rebe z wagonu bydlęcego jadącego do Treblinka.”

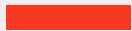
[Abraham Hendel, The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto]

Rabin Menachem Ziemba

„Ten wielki geniusz został zabity na
dziedzińcu kamienicy, w której
mieszkał.”

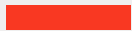
[Abraham Hendel, The last path of the Torah
Giants in the Warsaw ghetto]

Kalonymus Kalman Szapira

Autor kazań wygłaszanych podczas pobytu w getcie. Zginął prawdopodobnie w Trawnikach w 1943 roku.

„Udręka i zgryzota, jakie człowiek w samotności cierpi z powodu własnego położenia, mogą go złamać. Może tak pod nimi upaść, że nieruchomieje. Ale wspólny płacz z Bogiem daje człowiekowi siłę.”

Źródła

W prezentacji wykorzystano zdjęcia wykonane przez:

nieznanego fotografa dla Żydowskiej Samopomocy Społecznej na wiosnę 1940 r., wywołane w zakładzie Foto Forbet

Ludwiga Knoblocha w maju 1941 r.

Augusta Cousina w 1941 r.

Heinrich Josta w 1942 r.

Willego Georga latem 1941 r.

Oparto się na następujących materiałach:

ARG, t.32, Pisma rabina Szymona Huberbanda

Chaim Kaplan, Scroll of Agony

Miriam Apfelbaum, Two Flags

Hillel Seidman, The Warsaw Ghetto Diaries

Hidden in Thunder: Perspectives on Faith, Halacha and leadership

Avraham Hendel, wywiad The last path of the Torah Giants in the Warsaw ghetto dla Beis Yaakov, 1963

Kalonymus Kalman Szapira, Święty ogień, w: Znak, kwiecień 2006

Ruta Sakowska, Ludzie z dzielnicy zamkniętej